

‘कोसला’ या कादंबरीला नुकतीच पत्रास वर्षे पूर्ण झाली. त्यानिमित्त या कादंबरीची सुवर्णमहोत्सवी आवृत्ती पॉप्युलरने प्रकाशित केली आणि रसिकांचा उदंड प्रतिसाद ह्या कादंबरीला लाभला. पॉप्युलर प्रकाशनाचा मराठी विभाग १९५२ साली सुरू झाला. त्यानंतर आजपर्यंत अनेक पुस्तकांचे प्रकाशन करण्यात आले. यातील बऱ्याच पुस्तकांना आता पत्रास वर्षे पूर्ण झाली आहेत. अशाच पत्रास वर्षे पूर्ण झालेल्या सदाबहार पुस्तकांबद्दल या सदरातून ‘प्रिय रसिक’च्या वाचकांना वाचता येईल.

कथाकार, पत्रकार, समीक्षक म्हणून ओळख असणारे प्रभाकर पाध्ये यांचा जन्म ४ जानेवारी १९०९चा. मुंबई विद्यापीठातून १९३२ साली अर्थशास्त्र हा विषय घेऊन ते बी. ए. झाले. सुरुवातीच्या काळात प्रूफरीडर, उपसंपादक, संपादक म्हणून त्यांनी काम केले. श्री. रा. टिकेकरांच्या सहकार्याने लिहिलेले, शिवाजीच्या काळापासून पहिल्या महायुद्धापर्यंतच्या काळातील सामाजिक, बौद्धिक, राजकीय जीवनाचा वेध घेणारे ‘आजकालचा महाराष्ट्र’ हे १९३५ साली प्रकाशित झालेले पुस्तक पाध्ये यांच्या वाङ्मयीन कारकिर्दीतले पहिले पुस्तक. पाध्ये यांनी त्यानंतर ललित लेखनास प्रारंभ केला. आणि ‘व्याधाची चांदणी’ हे

पहिले पुस्तक प्रकाशित झाले. त्यानंतर कथालेखन, व्यक्तिचित्रणात्मक, ललित असे विपुल लेखन त्यांनी केले. या लेखनाबरोबर त्यांनी लिहिलेली प्रवासवर्णनेही तितकीच महत्त्वाची ठरली. ‘नवे जग, नवी क्षितिजे’ (१९५४), ‘अगस्तीच्या अंगणात’ (१९५७), ‘उडता गालिचा’ (१९५९), ‘तोकोनोमा’ (१९६१), ‘हिरवी उन्हे’ (१९६४) या सर्वच प्रवासवर्णनांतून पाध्ये यांची जीवनाच्या उत्साहाने भरलेली, चाकोरीबाहेरची, उत्कट जीवनदृष्टी जाणवते. अनुभवसंपन्न अशा प्रवासवर्णनांतील एक पुस्तक म्हणजे ‘तोकोनोमा’. प्रवासवर्णनाचा उत्कृष्ट नमुना ठरावा असे हे पुस्तक. जपानी सौंदर्याचे गुणगान गाणारे, त्या देशाच्या सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक जीवनाचे विश्लेषण आणि रसग्रहण करणारे ‘तोकोनोमा’ आजही वाचकप्रिय ठरत आहे. २०१२ मध्ये या पुस्तकाची नवीन आवृत्ती प्रकाशित झाली. या पुस्तकातील काही भाग ‘प्रिय रसिक’च्या वाचकांसाठी!

चेरीचा मोहर

चेरीचा जगप्रसिद्ध मोहर पाहायला मिळणार म्हणून मी खूश होऊन गेलो होतो. त्याचप्रमाणे निसर्गसुंदर जपानच्या वसंतऋतूचे दर्शन घडणार म्हणूनही आनंदून गेलो होतो. पण या वेळी टोकियोच्या दर्शनाने माझी निराशाच झाली. टोकियो म्हणजे धूळ, ओरड आणि गर्दी यांचे संतस्त मिश्रण हा अनुभव नेहमीचाच, पण रस्त्याच्या दुतर्फा विलो वृक्षांनी माझा नजरला अनेकदा वेध लावलेला होता. इम्पीरिअल पॅलेसच्या पटांगणासमोरच्या रस्त्याकाठच्या सुबक आकाराच्या वृक्षांनी माझी दृष्टी अनेकदा गुंगविली होती. पण या वेळी या झाडांचे उघडेओके सांगाडे झाले होते. त्यांपैकी काहींची अंगे वसंताच्या स्पर्शाने शहारली होती, पण त्यांतून कोवळे लुसलुशीत धुमारे अद्याप फुटायचे होते. राजवाड्याभोवतालच्या खंदकापलीकडील टेकड्यांवरील चिडाची झाडे अर्थात हिरवी होती, पण त्यांच्याही झुबक्यांचा रंग विटलेला होता. वसंताच्या हवेतली गोड शिरशिरी तेवढीच सुखकारक होती. पण माझ्या आशा हिरव्या होत्या, गुलाबी होत्या.

जपान टाइम्समध्ये वाचले की, यंदा हिवाळा लांबल्यामुळे चेरीचा मोसम मागस आहे. चेरीचा मोहर पाहण्याची इच्छा अनावर होती, पण चेरीच्या झाडाचे सुकट ध्यान पाहण्याची माझी मुळीच तयारी नव्हती. म्हणून मी हॉटेलच्या खोलीतच वाट पाहत स्वस्थ राहिलो. आसपासच्या रस्त्यांवर प्लॅस्टिकच्या कृत्रिम चेरी-मोहराची आरास होती. पण या आंबटशौकी शोभेची मला शिसारी आली.

तोच एक दिवस एक मित्र आला नि म्हणाला, तिकडे चेरीच्या मोहराची माया पसरली आहे आणि इकडे तू आढ्याकडे डोळे लावून काय बसला आहेस! लगेच जाऊन फूजीच्या अगर हाकोनेच्या सफरीच्या बसेसची

चौकशी केली, तो कळले की साऱ्या बसेस गच्च भरल्या आहेत, एकही जागा मोकळी नाही. अगदी निराश झालो. वाटले, मोठ्या योगायोगाने वसंतात जपानला आलो आणि चेरीचा मोहर न पाहण्याचा कर्मदरिद्रीपणा पत्करून परत जावे लागणार! इतक्यात आठवले की टोकियोच्या उपनो पार्कमध्ये चेरीची मोठी लागवड आहे. दुसऱ्या दिवशी सकाळी उपनो पार्ककडे निघालो तो जपानात स्थायिक झालेला एक अमेरिकन मित्र भेटला. तो म्हणाला, चेरीच्या दृष्टीने उभ्या जपानात सर्वोत्कृष्ट ठरणारे ठिकाण या टोकियोतच आहे हे तुला ठाऊक आहे काय? - चल, मी तुला तिकडेच नेतो.

त्याने मला यासुकुनी मंदिराला नेले आणि खरोखरच मंदिराच्या समोर चेरीच्या फुललेल्या फांद्यांचा अप्रतिम मंडप दृष्टीस पडला. आम्ही त्या मंडपात शिरलो. वर गुलाबी छटांच्या शुभ्रसफेत फुलांचे छत, पायाशी पांढऱ्यास्वच्छ पाकळ्यांचा खच आणि मध्ये आमच्या अंगावर चेरीच्या लहरत्या पाकळ्यांचा हिमाच्या भुरभुरत्या वर्षावासारखा वर्षाव! क्षणभर परीकथांच्या विश्वात आल्यासारखेच वाटले.

पण क्षणभरच! कारण लगेच मन विचार करू लागले. हे दृश्य खरोखरच सुंदर आहे. फुलांच्या नैसर्गिक मंडपाचा, मंडपाच्या लहरत्या तरल वातावरणाचा अनुभव अपूर्व आहे. पण खरोखरच हे दृश्य इतके असामान्य आहे काय? आपल्याकडची गुलमोहराची झाडे अशी मोहराने अक्षरशः भरून जात नाहीत काय? जकरंदाच्या झाडाचे वसंतात असे संपूर्ण रूपांतर होत नाही काय? अर्थात गुलमोहराच्या ज्वालामय पुष्पसंभाराचे वातावरण निराळे. जकरंदाच्या निळ्या मायेचे वस्त्र वेगळे.

पण चेरीच्या झाडाभोवती जपान्यांनी आनंदाचे, उत्साहाचे, नृत्यगीताचे जे एक वातावरण निर्माण करून ठेवले आहे तसे गुलमोहराभोवती वा पारिजातकाभोवती निर्माण करण्याची आवश्यकता आम्हांला वाटली आहे काय? चेरीच्या मोहराभोवताली जपानने तयार केलेले वातावरण अनुभवण्यासाठी आम्हांला उएनो पार्कमध्ये जावे लागले.

उएनो पार्कमध्ये एक शिण्टो मंदिर आहे आणि मंदिराच्या आवारात चेरीच्या झाडांची एक प्राचीन लागवड आहे. या आवारात केव्हाही फेरफटका केला तरी कसल्यातरी आगळ्या वातावरणाचा अनुभव येतो. चेरीच्या हंगामात तर या वातावरणाला पिसे लागते. पार्कमध्ये सर्वत्र उभारलेल्या पताकांनी आणि उत्सवांकित कंदिलांनी याची पूर्वसूचना मिळाली. आज तर सुटीचा दिवस! आज याला उधाणच आले होते. जिकडे तिकडे गर्दी, गडबड, धांदल -- आणि चेरीच्या झाडांच्या तळाशी तर गर्दीचा अक्षरशः खच! पण तिचेही आकार-प्रकार! गर्दीत निरनिराळे गट. निरनिराळे फड! प्रत्येकाच्या पताका निराळ्या, निशाण्या निराळ्या, ऐट निराळी, करमणूक निराळी! एका फडांत तीन किमोनो-कन्या सामिसेनच्या तालावर खानदानी नृत्य करित होत्या. दुसऱ्या फडांत व्हायलीनचे स्वर निघत होते. तिसऱ्यात मॅडोलिनच्या स्वरांना मुलामुर्लीच्या गाण्याची साथ मिळत होती. चौथ्यात नशापाण्याने बेहोश झालेल्या एका गलेलट्टु प्राण्याचे अर्धनग्न नृत्य. (आणि त्याच्याकडे इतर फडांचे संपूर्ण दुर्लक्ष!) पाचव्यात नुसत्या हशाटाळ्या! सहाव्यात व्हिस्कीच्या बाटल्यांचे बार! सातव्यात त्यांच्याशी बीअरची स्पर्धा! आठव्यात मेजवानीची बैठक. नवव्यात फोटोची करामत आणि दहाव्या, अकराव्या, बाराव्या फडांत या सान्या व पत्यासारख्या इतर अनेक गोष्टींची भेसळ-मिसळ! सान्यांच्या डोक्यावर चेरीच्या डहाळ्यांचे छत्र होते. चेरीच्या पाकळ्यांचा त्यांच्या अंगावर स्वैर वर्षाव होत होता. पण त्याची त्यांना जाणीव नव्हती. तिकडे त्यांचे लक्षच नव्हते. चेरीचा मोहर हे नुसते निमित्त होते. बेदरकार उत्साहात स्वतःला आणि स्वतःसकट इतरांना झोकून देणे हे उद्दिष्ट होते. या बेदरकारपणामुळेच जेथे बोट शिरकवायला जागा नव्हती तेथे संबंध शरीर घुसत होते, जेथे स्वर ऐकू येण्याची शक्यता नव्हती तेथे गाण्याची मैफल झडत होती, आणि जेथे पाऊल सरकवायला जागा नव्हती तेथे नृत्याची पावले पडत होती. हे कसे होत होते, काय होत होते याची कोणाला पर्वा नव्हती, फारशी जाणीवही नव्हती. तुफानलेल्या समुद्राला किनाऱ्यावरून ओढून आणलेल्या किंवा किनाऱ्यावर लोटून दिलेल्या, आपल्या बेफाम पाण्यावर धडपडणाऱ्या किंवा प्रक्षुब्ध पाण्यात गडप झालेल्या नौकांबद्दल सारखीच कदर असते तशीच या बेदरकारीला या तपशिलाबाबत होती.

पण पलीकडे, मंदिराच्या प्राकारात, एक निराळेच वातावरण नांदत होते. तेथल्या नृत्यमंदिरात चेरीच्या नृत्याचे अभिजात पाऊल पडत होते आणि चेरीच्या गीताचे अभिजात सूर घुमत होते. या पावलांत एक संयम होता आणि या स्वरांत एक संस्कारशीलता होती. ही नृत्याची पावले टाकणाऱ्या मुर्लीच्या मुद्रेवर होती त्याचप्रमाणे त्यांच्या रंगदार किमोनोवरच्या नक्षीत होती. येथे जपानच्या अभिजात संस्कृतीचा आत्मा नांदत होता. त्यात एक तन्मयता होती, समर्पणशीलता होती.

पण बाहेरच्या बेदरकारीचा या आतल्या संस्कारशीलतेशी काही संबंध नव्हता -- निदान दिसत नव्हता. जपानी जीवनाची ही दोन रूपे होती. ती परस्परविरुद्ध होती. परस्पराशी फटकून वागत होती. जपानी जीवनात अनेकांना आज एक फट पडलेली दिसते, त्याला भेग गेलेली दिसते.

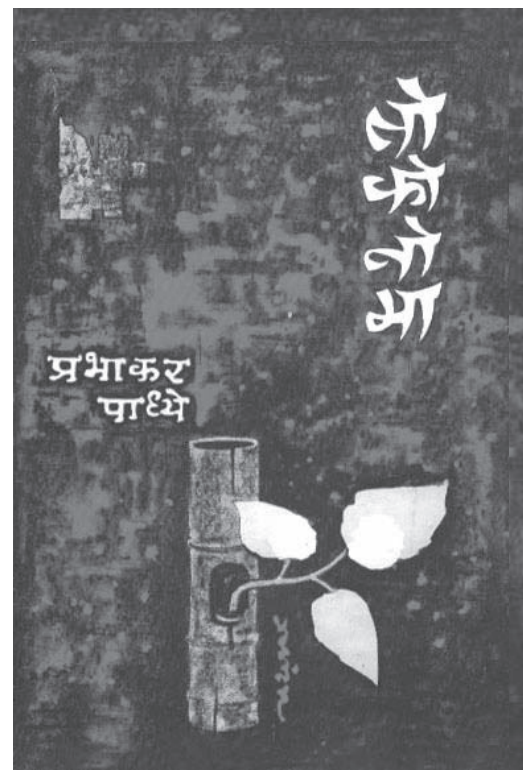
जानेवारी २०१४

त्याचेच हे प्रमाण म्हणावे का? पण उलट या आतल्या आणि बाहेरच्या दृश्यांत एक आंतरिक नाते नाही काय? चेरीच्या अभिमानानेच ही दृश्ये प्रेरित झालेली नाहीत काय?

मला खरोखर आश्चर्य वाटते. असे आहे काय या चेरीच्या झाडात? हे कळ्यांचे, मोहराचे, पाकळ्यांच्या वर्षावाचे दहा-पंधरा दिवस सोडले तर इतर वेळी या झाडाचे रूप अभद्रच दिसते. वसंतऋतूत त्याच्या फांद्या कळ्यांनी शहारतात, त्याच्या डहाळ्या फुलांनी शोभतात आणि सारे आसमन्त या अपूर्व शोभने खुलून जाते. पण एकदा या पाकळ्या गळल्या (आणि त्या किती झपाझप गळतात!) आणि पाकळ्यांनंतर आलेल्या पालवीची कोवळी माया निबरली म्हणजे हे झाड म्हणजे शुद्ध उपद्रव. त्याला ना शोभा, ना फल; त्याचा ना उपयोग, ना आकार. मग जपान्यांनी त्याचे माहात्म्य इतके का माजवले आहे?

पण याचे निश्चित उत्तर मजपाशी नाही. (जपानच्या कोणत्याच समर्थेचे नाही. जपानबद्दल इतके लिहूनसुद्धा जपानी अंतरंगाचे कितपत दर्शन आपल्याला झाले आहे याची मला स्वतःलाच शंका आहे.) पण काही कल्पना करू शकतो. निसर्गाचा कोणताही चमत्कार देवतास्वरूप मानण्याची शिकवण शिण्टो धर्मने जपान्यांना फार कालापासून शिकवलेली आहे -- आणि चेरीचे एकंदर रूप-ध्यान लक्षात घेतले म्हणजे चेरीचा मोहर हा एक चमत्कार मानणे भागच आहे. निसर्गचमत्काराच्या पूजनाभोवती सौंदर्याचे विधिविशेष निर्माण करणे हा जपानी संस्कृतीचा जन्मजात विशेष, आणि येथे तर निसर्गाच्या एका सौंदर्यमय चमत्काराची सौंदर्याने पूजन करण्याची संधी! मग चेरीच्या मोहराने जपानी सौंदर्यभक्तीला आणि कलात्मकतेला मुक्त अवसर मिळाला तर नवल काय? आधुनिक कालात या सान्याला प्रसिद्धीच्या तंत्राची अजोड जोड मिळाली, आणि तिच्या जोरावर जपान्यांनी चेरीच्या मोहराला जागतिक माहात्म्य प्राप्त करून दिले. आता जगाची अशी ठाम समजूत झालेली आहे की चेरीसारखी शोभा नाही आणि इतरत्र चेरी नाही.

जपान्यांनी चेरीच्या मोहराला जागतिक माहात्म्य प्राप्त करून दिले आहे, याचे साधे कारण म्हणजे चेरीच्या पूजनात आणि प्रसाधनात जपानने आपले सारे अंतरंग ओतले आहे. आपली सारी निसर्गभक्ती येथे पणाला लावली आहे. आपल्या उभ्या कलात्मकतेचा त्याच्यावर वर्षाव केला आहे. चेरीच्या उत्सवात स्वतःला संपूर्णपणे विसरून जाण्याची असाधारण विद्या हस्तगत केली आहे. याचाच साक्षात्कार मला उएनो पार्कात झाला. मंदिराच्या प्राकारात झाला, आणि प्राकाराबाहेरही झाला. ही अंतरंगाची आस्था, हा अंतरंगाचा उत्साह, ही अंतरंगाची समर्पणता, हेच चेरीच्या महोत्सवाचे रहस्य आहे -- आणि ते त्या मोहरापेक्षाही अधिक अर्थपूर्ण आहे.

किंमत रु. २२५.००